

Денисов Сергій Федорович,

професор кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор
Коваленко Наталія Олександрівна,
адвокат, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ТІЛ ПОМЕРЛИХ ТА МІСЦЬ ЇХ ПОХОВАННЯ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА

Обравши європейський напрямок інтеграції, Україна одночасно зобов'язалася дотримуватись високих вимог та стандартів до якості свого законодавства, і чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК) не є винятком. Отже, виникла нагальна потреба у системному вдосконаленні кримінально-правових норм.

На сьогодні Робоча група з питань розвитку кримінального права в основному завершила обговорення та оновлення Загальної та Особливої частин проекту нового КК (далі – Проект), у якому звичні склади злочинів отримали нові форми і мотивацію (остання редакція контрольного тексту Проекту датована 14.10.2023 та висвітлена у загальному доступі) [1].

Як відомо, КК 2001 року встановив відповідальність за злочини проти громадського порядку та моральності в окремому XII розділі, який у чинній редакції має назву «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності» [2].

Українське кримінальне законодавство у частині кримінально-правової охорони моральності є доволі прогресивним, оскільки відповідні кримінально-правові заборони не лише знайшли відображення у спеціальному розділі КК, а й характеризуються значним ступенем деталізації, частковими, проте доволі актуальними та доречним змінами та доповненнями, що відповідають викликам сучасності, зокрема у частині відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого (ст. 297 КК).

Аналіз структури зареєстрованих злочинів показав, що найбільш розповсюдженим серед кримінальних посягань на моральність є саме наруга над могилою. Ураховуючи останні тенденції, цей злочин по праву вважається найбільш поширеним злочином проти моральності із питомою вагою серед інших кримінальних правопорушень цієї групи майже 41% [3, с. 57].

Диспозиція ст. 297 КК встановлює відповідальність за наругу над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого, а також незаконне

заволодіння тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого (ч. 1) [2].

У зазначеній кримінально-правовій нормі знайшла відображення тенденція законодавчої практики до широкого застосування кваліфікованих складів злочину, обґрунтована, як вбачається, тим, що цей шлях є найперспективнішим способом диференціації кримінальної відповідальності та впливу законодавства на якість правозастосовної діяльності.

Ст. 297 КК доповнена кваліфікованими складами злочину, зокрема у ч. 2 передбачено відповідальність за осквернення або руйнування братської могили чи могили Невідомого солдата, пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у ХХ столітті.

У ч. 3 ст. 297 КК встановлені такі кваліфікучі ознаки, як: 1) повторність; 2) вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб; 3) вчинення злочину з корисливих мотивів; 4) вчинення злочину з хуліганських мотивів; 5) вчинення злочину щодо пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни, жертв нацистських переслідувань а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців; 6) вчинення злочину, поєднане із застосуванням насильства чи погрозою його застосування.

Цікаво, що санкцією ч. 4 ст. 297 КК законодавець посилив покарання, передбачивши застосування позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років, за дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, та вперше відніс такі дії до категорії особливо тяжких злочинів.

У свою чергу, автори Проекту в Книзі сьомій [1] виокремлюють таку широку групу кримінальних правопорушень, як «кримінальні правопорушення проти суспільства», а Розділ 7.6 об'єднав кримінальні правопорушення проти «моральності та культурної спадщини».

Аналогом ст. 297 КК у Проекті є стаття 7.6.8 (Наруга над померлою людиною). Слід відзначити зміну підходу науковців до назви відповідної кримінально-правової норми, а саме відмову від вживання терміну «наруга над могилою» на користь більш доречного «наруга над померлою людиною».

Хоча з настанням фізичної смерті людина і втрачає цивільну правосуб'єктність, проте її право на поховання тіла та волевиявлення про належне ставлення до тіла після смерті гарантовано законом (ст. 6 Закону України «Про поховання та похоронну справу»).

Об'єктивна сторона злочину відповідно до ст. 7.6.8 Проекту виражається у вчиненні таких дій:

- 1) осквернення тіла (останків, праху) померлої людини,
- 2) незаконне розкопування могили чи здійснення доступу до місця поховання,
- 3) незаконне заволодіння тілом (останками, прахом) померлої людини або розчленування його,
- 4) незаконне заволодіння предметом, який перебуває в могилі, іншому місці поховання чи на тілі (останках, праху) померлої людини,
- 5) незаконне знищення або пошкодження місця поховання померлої людини чи місця пам'яті,
- 6) осквернення місця поховання померлої людини чи місця пам'яті.

Такі дії автори Проекту відносять до злочинів 3 ступеня, що відповідно до ст. 2.5.9 Проекту відповідає тяжкій шкоді.

У ст. 7.6.3 Проекту пропонується передбачити кваліфіковані склади відповідного злочину (ознаки, що підвищують тяжкість злочину на один ступінь) у разі його вчинення: 1) щодо унікальної культурної цінності України; 2) щодо пам'ятника, місця поховання чи місця пам'яті, спорудженого на честь борців проти комуністичного, російського нацистського чи націонал-соціалістичного (нацистського, рашистського) тоталітарного режиму; 3) щодо братської могили, декількох пам'ятників чи місця поховання або місця пам'яті масових жертв; 4) у складі простої групи; 5) з використанням службових повноважень чи професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей; 6) щодо культурної цінності чи об'єкта археологічної спадщини, що перебуває на тимчасово окупованій території України; 7) в особливий період чи в умовах надзвичайного стану.

Порівняльний аналіз цих норм дозволяє вказати на використання криміналізації як інструмента кримінально-правової політики у практиці законотворчості шляхом внесення до існуючого складу кримінального правопорушення нових ознак, які розширюють сферу його застосування.

З однієї сторони, це відображає об'єктивні потреби суспільства у протидії суспільно-небезпечній поведінці та є логічним продовженням правової політики, але, водночас, у випадку з реформуванням ст. 297 КК фактично відбувається змішування суті певного соціального явища і тих суспільних відносин, які виникають (можуть виникнути) навколо нього.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Контрольний текст проєкту (станом на 14.10.2023). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Денисов С. Ф., Кулик С. Г. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності: монографія / за ред. С. Ф. Денисова. Чернігів : Академія Державної пенітенціарної служби, 2018. 306 с.

Денисюк Олена Вікторівна,
консультант суду відділу забезпечення
роботи третьої судової палати секретаріату
Касаційного кримінального суду
Верховного Суду

СУБ'ЄКТ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ

Насильницьке зникнення – одне з найбільш жорстоких кримінальних правопорушень сьогодення, що обумовлюється, перш за все, надзвичайною небезпекою та серйозністю цього посягання.

Згідно із Законом України від 12 липня 2018 року № 2505-VIII «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» [6] чинний Кримінальний Кодекс (далі – КК) України [3] було доповнено статтею 146-1 «Насильницьке зникнення».

Суб'єкт – це основний елемент складу кримінального правопорушення. Саме суб'єкт вчинює кримінально протиправне винне діяння, що посягає на охоронюваний об'єкт. Згідно з ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність.

З огляду на зміст диспозицій чч. 1 та 2 ст. 146-1 КК України суб'єктом насильницького зникнення може бути визнаний тільки представник держави, в тому числі іноземної. Відтак суб'єкт насильницького зникнення є спеціальним.

Роз'яснення цих термінів містилося у примітці до ст. 146-1 КК України. Проте відповідно до Закону України від 01 грудня 2022 року № 2812-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування» [5] ст. 127 КК України, якою передбачена кримінальна відповідальність за катування,